

*Guardians of the Memory
Пазители на паметта*

ПОЛША И УКРАИНСКАТА НАРОДНА РЕПУБЛИКА В ПЕРИОДА 1919 – 1920

Мирослав Шумило

*Институт за национална памет
Университет „Мария Кюри-Склодовска“ – Люблин (Полша)*

Резюме. Общият враг за възродена Полша и Украинската народна република е болшевишка Русия. По инициатива на ръководителите на двете държави – Юзеф Пилсудски и Симон Петлюра, на 22 април 1920 г. се подписва съюзен договор между Полша и Украинската народна република. Пилсудски гледа на съвместното сътрудничество с Украйна като на ключов елемент на своя по-широк план за реструктуриране на Изтока на Европа. Резултатът от сключения съюз е участието на украинската армия в отбраната на Полша при руско нападение през лятото на 1920 г. Голямата военна победа обаче в значителна степен е опропаствена политически, тъй като украинска държава не се създава. Подписаният на 18 май 1921 г. договор в Рига означава де факто поражение за плановите на Пилсудски.

Keywords: Poland; Ukrainian People's Republic; Polish-Bolshevik War; Jozef Pilsudski; Simon Petlura

През ноември 1919 г., след 123 години чуждо владичество, се ражда възродената Полска република. Болшинството от поляците, които се бореха за независимостта на Полша, си представяха възродената държава в граници, близки до територията на Републиката отпреди подялбата ѝ през 1772 г. Тази визия обаче беше в противоречие с разволя на народните движения от източните земи на тогавашната република, т.е. литовските, белоруските и украинските земи. Ключова роля при оформянето на полските източни граници изиграха отношенията на полската държава с Украинската народна република. Водачът на възродена Полша Юзеф Пилсудски се старееше да помири стремленията за свобода на украинския народ с идеята за построяването отново на силна република и разбиването на Руската империя. Затова и довежда нещата до подписването на съюзен договор между Полша и Украинската народна република през април 1920 година, резултатът от който е обща борба срещу болшевиките.

През ноември 1917 г., след болшевишкия преврат в Русия, в Киев се прокламира създаването на независима държава – Украинската народна република (УНР), която през февруари 1918 г. фактически се предава под

немски протекторат. Когато през ноември 1918 г. Германия губи Първата световна война, Украинската народна република трябва да се сражава на три фронта – с възродена Полша, болшевиките и „белите“ руснаци. Ситуацията се комплицира от факта, че на 1 ноември 1918 г. на територията на Източна Галиция се създава втора украинска държава – Западноукраинска народна република (ЗУНР), която воюва на живот и на смърт с Полша. Противно на галицийските украинци водачът на УНР – главният атаман Симон Петлюра, се стреми към споразумение с Полша като потенциален съюзник във войната с болшевиките, още повече че не може да разчита на подкрепа от страна на Антантата.

Симон Петлюра третира съюза с Полша не само като тактически ход, но и като елемент от по-широка стратегия във войната си за независимостта на Украйна. За свой „исторически и вечен враг“ той счита Москва. Според него интересите на Украйна изискват временно полагане в жертва на Полша западните етнографски територии, за да може по-нататък, опирайки се на това, да изгради консолидирана украинска държавност над Днепър. Но не се отрича изцяло от изгубените територии. Разчита на това, че в бъдеще ще може да си ги възвърне, още повече че поляците не са в състояние да ги полонизират (Bruski, 2000: 140 – 141).

От полска страна, началникът на държавата – Юзеф Пилсудски, ясно вижда ключовото значение на Украйна за бъдещото съотношение на силите в тази част на Европа. От началото на войната в Източна Галиция гледа на конфликта с украинците от по-друга перспектива, отколкото повечето полски политици по това време. Той е убеден в необходимостта от бързото му приключване и от нуждата от сътрудничество с независима Украйна против болшевиките. Дори е готов да се откаже от част от галицийските земи, като минимум оставяйки на полска страна Лвов, Дрохобич и Калуш (Pisuliński, 2004: 77 – 79). По-късно се стреми към заемане на цяла Източна Галиция, за да окаже натиск на властите на Украинската народна република и да я склони към по-бързото подписване на споразумение с поляците (Wandycz, 1967: 4 – 5).

Полско-украинските контакти, установени през януари 1919 г., дават своите плодове с подписването на 24 май същата година от пратеника на Петлюра – Борис Курдиновски, на политически договор с премиера Игнаци Падеревски. Украинската народна република се отказва в него от цяла Източна Галиция и от части от Волин на запад от Стир. Полша се задължава да признае правото на Украйна на независимост и да осигури военна помощ. Този договор не се осъществява, тъй като последно не е приет от украинската страна (Bruski, 2000: 107).

И до днес остава интригуваща и неизследвана докрай ролята, която в процеса на полско-украинското сближаване изиграва личната дипломация на двамата водачи и началници на държавата – Юзеф Пилсудски и Симон Петлюра.

Инициативата за осъществяване на непосредствен контакт принадлежи на Началника на държавата, който в края на май 1919 г. изпраща с лично писмо до Петлюра своя пратеник майор Ян „Заглоба“ Мазуркиевич. За съжаление, не знаем нито съдържанието на писмото, нито отговора, който се е върнал във Варшава (Kutrzeba, 1937: 51). Разполагаме с редица следи, доказващи секретните контакти на Петлюра и Пилсудски и през следващите седмици. Този път посредник е загадъчният атаман Клим Павлук (Bruski, 2000: 112 – 113).

Контактите с Петлюра не са могли да донесат реални ползи, докато се водят трайни ожесточени полско-украински битки в Галиция. Едва след 17 юли 1919 г., когато полските формирования изтласкват зад Збруч Украинската халицка армия (УХА) заедно с правителството на Западноукраинската народна република, начело с Евхени Петрушевич, става възможно да бъдат подновени официалните разговори. В писмо до Пилсудски от 8 август Симон Петлюра подчертава необходимостта от споразумение между полското и украинското ръководство с цел започването на обща борба срещу болшевиките¹⁾. На 1 септември 1919 г. завършват продължаващите от 10 август преговори с представителите на армията на Украинската народна република в Демблин. По силата на този договор демаркационната линия между полските и украинските войски е Збруч. Важни точки в договора са постановлението за освобождаването на военнопленниците и размяната на офицери за връзка между щабовете на двете армии (Bruski, 2000: 115).

Обединените формирования на украинските армии (УНР и УХА) започват през август 1919 г. сполучлива офанзива срещу болшевиките, завземайки за кратко Киев, но още през есента, под натиска на напиралите от Крим белогвардейци на генерал Антон Деникин, са натикани в Подоле. Оредялата вследствие на епидемия от тиф Украинска халицка армия минава на страната на Деникин, а няколко месеца по-късно, след поредната промяна на фронта, се внедрява в Червената армия. В така създадената ситуация формированията на Полската армия преминават Збруч и на 8 декември заемат Каменец Подолски (Legieć, 2002: 22 – 28).

В началото на декември 1919 г. армията и правителството на Украинската народна република се намират в околностите на Любар на Волин без възможност за по-нататъшно отстъпление. Тогава се взема решение, че правителството ще се укрие в Полша, а войската ще премине в партизанска война в тила на Деникин и болшевиките. На 5 декември главният атаман Симон Петлюра заминава за Варшава по покана на Пилсудски. На следващия ден наброяващата 10 хиляди войници украинска армия под предводителството на генерал Михайло Омеланович-Павленко тръгва на така наречения зимен поход. Нейната задача е подпомагането на партизанското движение и насаждането на дух на съпротива сред народа (Udowyczenko, 1954: 122). През това време Червената армия, преследвайки разбития Деникин, в началото на 1920 г.

завзема почти цяла Украйна и натиква „белите“ руснаци в Крим. На завзетите територии болшевиките въвеждат военен комунизъм заедно със зърнения контингент, откъсван безогледно от селяните. Отговорът на селото са бунтове и въстания. Формират се самостоятелни отряди на различни атамани, които контролират значителни части от страната (Olszański, 1994: 67 – 69).

Още от есента на 1919 г. Петлюра се стреми към сключването на съюз с Полша. Пилсудски обаче отлага разговорите по този въпрос, съобразявайки се преди всичко с негативното отношение на Франция и Великобритания по отношение на Украинската народна република. Антантата твърдо подкрепя Деникин и неговата програма за възобновяване на Велика Русия, от което Началникът на държавата се страхува най-много. Именно заради това той довежда нещата до примирие с болшевиките, очаквайки поражението на „белите“ (Nowak, 1994: z. 107, s. 11; Piśuliński, 2004: 169). Според генерал Тадеуш Кутжеба още през декември 1919 г. решението за замисления т.нар. киевски поход е било „изцяло узряло“, но Пилсудски решава да пристъпи към реализацията му едва след падането на Деникин. Полша и болшевишката Русия използват зимата за интензивна подготовка за решаваща военна конфронтация (Kutrzeba, 1937: 50).

Както отбелязва генерал Кутжеба, решението за сключването на съюз с Украинската народна република възниква едновременно „(...) както с незабавните военни изисквания по време на полско-руската война през 1920 г., така и с трайните политически постулати като началото на реализацията на гигантската идея на Маршала, стремящ се към установяване на нов политико-стратегически ред на Източна Европа“ (Kutrzeba, 1937: 79).

Полско-украинският съюз от 1920 г. навсякъде се асоциира с т.нар. Федерална концепция на Юзеф Пилсудски, макар някои изследователи да подлагат на съмнение привързаността на маршала към тази идея и да посочват неговия политически прагматизъм. След анализ на изказването и действията на Пилсудски може да се постави тезата, че федерацията е била само елемент от по-голяма идея – на прометеизма, или разбиването на Русия „по народностните шевове“⁽²⁾. Като първа дефиниция на прометеизма може да се посочи фрагментът от меморандома на Пилсудски към японското правителство от 1904 г., в който указва като своя политическа цел „разбиването на руската държава на главните ѝ малцинствени части и освобождаването от насилието на събраните в състава на империята държави“ (Piłsudski, 1937: 253). В периода 1918 – 1920 Началникът на държавата се старее да реализира своя план за реструктуриране на отношенията на изток в Европа, като основната му цел е създаването такъв противовес на Русия, който под каквато и да е форма да излезе от гражданската война. Това е трябвало да бъде политико-военен и икономически съюз на държавите от „краищата“ на Русия, т.е. Финландия, балтийските държави, Полша, Украйна, Румъния и кавказките страни.

В този съюз Полша трябвало да получи позицията на регионална велика сила (Nowak, 1994: 9 – 21). В светлината на едно от неговите по-късни изказвания това трябвало да бъде едновременно встъпване във федерацията на Полша, балтийските страни, Белорусия и Украйна – идея, представляваща продължение на ягелонската идея (Cisek, 1995: 98).

Както сполучливо отбеляза Анджей Новак: „Ключовото място в тази акция е било запазено за Украйна, чието трайно отделяне от Русия е трябвало да бъде най-сигурната осигуровка пред възможността за имперски рецидив от Москва“ (Nowak, 1994: 10). В същността си федералната програма засяга единствено Литва и Белорусия (т.е. земите на бившето Велико литовско княжество), а Украйна е трябвало да бъде държава съюзник³). Интересното е, че още през 1901 г. Пилсудски е писал: „Желателен за нас би бил доброволен федеративен съюз както на Литва, така и на Украйна с Полша, и колкото до Литва, то за нея просто не виждаме друга форма на самостоятелно съществуване освен в тесен съюз с Полша, но с Украйна биха ни свързвали по-свободни отношения“ (Grünberg, 1971: 84).

Покрай по-далечните аргументи на политическата природа за избор на посока на удара роля изиграват също наложителните за момента стратегически възгледи. Това отчетливо изразява Пилсудски в разговор с доверения си Богуслав Меджински: „...болшевиките трябва да бъдат смазани, и то скоро, докато не са събрали сили. Трябва да ги принудим да приемат решаващия процес, и да ги изчистим така, че да помнят дълго руския месец. Но за да постигнем това, трябва да ги натиснем на такова болно място, че да не могат да се отменят и да избягат. [...] Киев, Украйна, това е чувствителното им място. По две причини: първо, Москва без Украйна е застрашена от глад, а второ, ако ги заплашим със създаването на независима Украйна, тази заплаха те не биха могли да преглътнат и да рискуват и ще трябва да отидат на решаващ бой“ (Miedziński, 1975: z. 31, s. 6). Съществен фактор, повлиял на решението за „киевския поход“, са достигащите до Варшава информации за силната съпротива на украинските селяни против болшевишкия режим (Pisuliński, 2004: 192).

В документа от 1 март 1920 г., създаден по инициатива на Началника на държавата, геополитическите мотиви са обединени с по-земните – икономическите: „понастоящем полското правителство възнамерява да подкрепи народното движение в Украйна, за да се създаде самостоятелна украинска държава и по този начин значително да се отслаби Русия, като ѝ се отнемат най-богатите на зърно и земни богатства територии. Основната идея за създаването на Украйна е създаването на преграда между Полша и Русия и предаването на Украйна под полско влияние, обезпечавайки по този начин експанзията на Полша на изток както от икономическа гледна точка, осигурявайки си пазари, така и от политическа“⁴). Казано най-кратко, очакваните

ползи от полско-украинския съюз изказва Пилсудски в писмо до Казимир Соснковски от 29 април 1920 г.: „Ще направим независима нашата обща политика от капризите на Антантата, ще отстраним общата болшевишка и империалистическа руска опасност и най-накрая ще можем заедно да извлечем ползи от толкова богата страна като Украйна“⁽⁵⁾.

Продължаващите от декември 1919 г. тайни полско-украински преговори завършват през нощта на 21 срещу 22 април 1920 г. с подписването във Варшава на „политически договор между Полша и Украинската народна република“. От полска страна договора подписва заместник-министърът на външните работи на Република Полша Ян Домбски, от украинска страна договорът е подписан от министъра на външните работи на Украинската народна република Андрий Ливицки. В първа точка на договора се казва: „Признавайки правото на Украйна на държавна независимост, [...] Република Полша признава Директориата на независимата Украинска народна република, начело с главния атаман г-н Симон Петлюра, за върховна власт на Украинската народна република“. За граница между Полша и Украйна е обявена линията по река Збруч и по-нататък на север до Припет, оставяйки на полска страна по-голямата част от Волин. Двете правителства се задължават да не сключват никакви международни договори, насочени срещу тях. Заявено е сключването на военна конвенция, а също така и икономическо-търговски договори⁽⁶⁾.

Част от историците, особено украинските, омаловажават значението на договора от 22 април, подчертавайки факта на свързването му с личността на Петлюра. Дори смятат, че е имал по-скоро характер на лично споразумение, отколкото междудържавно (оттук и определенията от типа на пакта Пилсудски – Петлюра). Освен това договорът няма официален характер и не е ратифициран от Сейма. Затова пък други изследователи обръщат внимание на факта, че този договор е първият международен договор от такова значение, сключен от Украйна от времето на Бресткия мирен договор от 1918 г. Тогава става формалното признаване на независимостта на Украинската държава от правителството на Република Полша (Bruski, 2000: 138; Szumilo, 2015:138).

На 24 април е сключена и военна конвенция, потвърждаваща, че „полската и украинската армия провеждат общи акции като армии съюзнички“. Военните операции трябва да се провеждат под ръководството на Главнокомандващия на Полската армия, при което двете страни решават да придадат към двете ръководства свои офицери за свръзка. Украинското правителство трябва да организира свое управление и цивилна и военна администрация на завзетите територии. Едновременно с това се задължава да доставя в натура необходимите хранителни артикули за полската армия, действаща на територията на Украйна. След края на операцията евакуацията на полските войски от терените на Украйна трябва да започне по предложение на едната от страните. Главното командване на ПА се задължава да осигури на украинската армия

оръжие, муниции, снаряжение и дрехи в количество, нужно за три дивизии според полските щатове⁷⁾.

Обвиняват Пилсудски, че въпреки получените около средата на април информации от разузнаването за концентриране на главните сили на Червената армия в Белорусия, не се е отказал от плана за офанзива на Украйна. При това се забравя, че операционната цел на „киевския поход“ е възможно най-бързото формиране на украинската армия, която да поеме върху себе си отбраната на Украйна и по този начин да позволи прехвърляне на главните полски сили на север. За това свидетелства по-късната заповед на Върховния главнокомандващ от 8 май 1920 година: „В полски интерес е колкото може най-бързо да изтеглим собствените войски [...]. Полската окупация на Украйна трябва да бъде разчетена не на години, а на месеци. Колкото по-бързо бъде създадена редовна украинска армия, толкова по-рано тя ще излезе на фронта, за да освобождава по-нататък украинските земи от хомота на болшевиките, а така и Полша ще бъде в по-изгодно положение“ (Kutrzeba, 1937: 56 – 58).

В „киевския поход“ са могли да вземат участие само две малобройни украински дивизии, наброяващи 556 офицери и 3348 войници. Те обаче притежават силни офицерски кадри, което дава основание да се мисли, че след получаването на попълнения бързо ще се развият в пълни дивизии (Kutrzeba, 1937: 82). Армията на генерал Павленко била разположена в тила на врага. Преминва през фронтовата линия едва на 7 май при Ямпол, завършвайки по този начин продължаващия пет месеца „зимен поход“. По това време тя наброява едва 4 хиляди души (Legieć, 2002: 87).

Голяма подкрепа за настъпващите полски войски е партизанското анти-болшевишко движение („петлюровците“). В писмо до премиера Леополд Скулски Юзеф Пилсудски пише: „От всички страни ми донасят за различни отряди, които се вдигат пред нашия фронт, нападат изтеглящите се болшевики, разбивайки ги и воюващи с различен успех с тях. Някъде тези отряди достигат до 5 – 6 хиляди въоръжени хора. Някои от тези отряди се записват при нашите командващи, искайки заповеди, напътствия и евентуална помощ“⁸⁾.

Започнатата на 25 април офанзива на обединените полски и украински войски върви много успешно. На 27 април полската кавалерия разполага фронта на болшевиките при Бердичов и Кожатин, като взима много пленници и войска техника. На страната на болшевиките фронтът се държи между другото от три халицки бригади, сформирани от останките на Украинската халицка армия, наброяващи общо 18 хиляди войници. При вестта за започващата полска офанзива техните командири решават да сложат оръжието, като по този начин лишават болшевиките от възможността да осигурят добра отбрана (Wrzosek, 1988: 470 – 471). Пилсудски гледа на предаващите се бригади от халицката армия като на непосредствена полза от споразумението с Петлюра⁹⁾.

На 26 април в завзетия Житомир Пилсудски отправя призив към жителите на Украйна, като между другото пише: „Полските войски ще останат в Украйна колкото време е необходимо, за да може на тези земи да се установи истинско украинско управление. От момента, когато народното правителство на Република Украйна създаде държавни органи, когато на рубежа застанат въоръжените сили на украинския народ, способни да пазят тази страна от нови нападения, а свободният народ сам ще може да поеме съдбата си в свои ръце, полският войник ще се върне в границите на Република Полша, изпълнил с чест мисията си за борбата за свободата на народите“¹⁰⁾.

След първия успех полската атака е задържана за 10 дни. Следващото нападение попада в безвъздушно пространство, защото противникът се изтегля зад Днепър. На 7 май отрядите на Трета армия на генерал Шмигли-Ридз завземат изоставения Киев. Пилсудски е убеден, че „болшевиките ще изгубят почти целия бряг на Днепър чак до Черно море“. Той възнамерява да изпрати украинската армия на офанзива в Одеса¹¹⁾. За съжаление, болшевиките надхитрят поляците, избягвайки решителна битка в Украйна. Затова пък на 14 май 1920 г. започват офанзива в Белорусия. Тя е спряна, но с цената на прехвърлени там полски резервни военни части. В същото време, на 5 юни болшевишката Първа конна армия на Будьони преодолява фронтовата линия на юг от Киев и излиза в тил на полските войски. В тази ситуация командващият Трета армия генерал Шмигли-Ридз заповядва да се напусне Киев, и се оттегля в посока на Коростен. Спасява войската си, но не изпълнява заповедта на Пилсудски, който иска решаващо сражение с конницата на Будьони (Wrzosek, 1992: 272 – 274).

Търсейки причините за неуспеха на „киевския поход“, трябва най-напред да отбележим реда на направените грешки от военно естество. Преди всичко не е изпълнен стратегическият план, който предвижда разбиването на противника в Украйна, а след това прехвърлянето на главните сили в Белорусия. След три дни априлската офанзива е спряна, което болшевиките използват и се изтеглят зад Днепър. В резултат настъпва отблъскване на противниковите сили вместо тяхното унищожение. Друга важна грешка прави Шмигло-Ридз, забавяйки напускането на Киев, а след това и като не изпълнява заповедта за удар по армията на Будьони. По мнението на генерал Кутжеба е имало трудности в оперативното ръководство поради липса на компетентни генерали. Армия за отбрана на Украйна е имало доста голяма, но отбраната е била зле ръководена (Potocki, 1999: 92 – 94; Kutrzeba, 1937: 250 – 284).

Главната причина за неуспеха на цялата операция, освен тактическите грешки, направени от полското командване, е прекалено бавната организация на украинската армия. През юни 1920 г. армията на Украинската народна република стига едва до 21 хиляди войници и офицери.

В полската историография за това се обвинява преди всичко украинската страна. Призивът на Симон Петлюра, приканващ към доброволно встъпване в редовете на украинската армия, среща много слаб отзвук сред народа. Украинските селяни, слабо осъзнати като народ и изморени от разорителната война, от една страна, тъгуват за власт, която да ги изведе към спокойствие и ред, а от друга, се поддават на большевишката пропаганда, която ги плаши с връщането на „полските панове“ и отнемането на разпарцелираната им земя. По същото време призивът на Петлюра – Пилсудски не съдържа обществени лозунги. Потенциално подсилване може да имат въстаническите отряди, предвождани от местни атамани, но много-много не им се иска да се подчиняват на дисциплината в редовната армия (Wandycz, 1967: 21; Legieć, 2002: 89).

Трябва да помним, че значително влияние върху местното население оказва и недоброто поведение на поляците. Военните коменданти съвсем не бързат с предаването на властта и местната администрация на украинците въпреки изричните инструкции на главнокомандващия полската армия (Bojko, Mychajłowa, & Werstiuk, 2012: 108 – 109)¹²⁾. По-голямата част от офицерите, помнещи битките срещу украинците в Галиция и бидейки под влиянието на ендецките (Народна демокрация) възгледи, не разбират потребността от съюз с Петлюра¹³⁾. На 6 май Юзеф Пилсудски пише до премиера Скулски: „Армията става все по-голям товар, дразнещ населението и индуциращ все по-отрицателни чувства“¹⁴⁾. Особено лоша слава си спечелват грабежите на населението познански полкове. „Наистина, с тези мерзавци не може да се воюва – оплаква се Върховният главнокомандващ – вече ми докладват, че тази полоса, по която се движат, е готова да вдигне въстание срещу нас“¹⁵⁾.

Полската страна иска от украинците да организират армия, съставена от шест напълно окомплектовани пехотни дивизии (общо около 70 хиляди войници). Оценява се, че сформирането и обучението им ще отнеме около три месеца (Kutrzeba, 1937: 74). На практика времето, с което се разполага, е наполовина по-кратко, което и така в по-голямата си част е изгубено. Най-добрият начин за бързо увеличаване на числеността на армията е било провеждането на обща мобилизация. Но мудността на властите на УНР и затрудненията, които полските командири създават, правят така, че украинската гражданска и военна администрация на освободените територии се създава много бавно (Legieć, 2002: 97).

Разпореждането за мобилизация на набори 1896 – 1898 е обявена едва на 25 май и практически не се осъществява. Частична мобилизация е проведена само в надднестърските околии: Ямпол и Могилъв Подолски, в резултат на която в редовете на армията на УНР влизат 6 хиляди новобранци. Никакъв набор за армията не е организиран на терените между фронтовата линия от 25 април 1920 г. и договорената във Варшава полско-украинска граница, т.е. в околиците Каменец Подолски, Нова Ушица, Плоскирув, Староконстантинов, Заслав и Звяхел (Bojko, Mychajłowa, & Werstiuk, 2012: 105 – 106). Тук е могло да се обяви и проведе мобилизация веднага след започването на офанзивата.

За съжаление, цивилното управление на земите от Волин и подолския фронт не позволява властта да се предаде на украинците в тези области. По този начин не е използвана прекрасната възможност за увеличаване на армията на УНР с около 20 хиляди войници, които биха могли да тръгнат за фронта още в средата на юни 1920 година (Legieć, 2002: 97 – 98).

По време на насочването на запад украинската армия под командването на генерал Михайло Омелянович-Павленко защитава южната част от фронта над Днестър и представлява силна и активна защита на дясното крило на полските войски. През август тя се оттегля зад Днестър, получавайки заповед за отбрана на 150-километровия участък от реката от румънската граница чак до района на Миколаев. Това позволява на няколко полски военни единици да се прехвърлят на север, където край Варшава и край Вепш се решава съдбата на войната. Поверената на генерал Павленко задача е била много отговорна, тъй като полското ръководство упражнява силен натиск върху стратегическото свързване с Румъния¹⁶). По същото време отделената VI стрелкова дивизия на полковник Марек Безручко остава в състава на полската Трета армия, водейки тежки битки на териториите на Волин. По-нататък, през август 1920 г. се сражава в района на Хелм и Замошч¹⁷). Полските участници във войната подчертават, че украинските войници са били дисциплинирани и смели. Според генерал Кутжеба: „Украинските [войски] се бият похвално независимо дали са на роден терен, или при Замошч [...], дали се облягат на полско рамо, или се бият самостоятелно, тези войски изпълниха своето доброволно прието военено задължение да изпълняват възложените им задачи“ (Kutrzeba, 1937: 304).

По-нататъшната съдба на полско-украинския съюз се предопределя от решението, взети по време на полско-болшевишките мирни преговори в Рига. Още на първото заседание на 21 септември 1920 г. водачът на полската делегация Ян Домбски признава пълномощията на представителя на Украинската съветска социалистическа република, което означава признаване де факто на Съветска Украйна (Bruski, 2000: 206 – 207). Това мнение е в съгласие с по-ранните договорености, които се взимат на заседанията на Съвета за защита на държавата. Още на 27 август министърът на външните работи Еустахи Сапиеха отбелязва: „В случай, че се стигне до мирен договор, скъсваме с Петлюра военните и политическите отношения, след като му помогнем да се изтегли на изток извън границите на Източна Галиция“¹⁸). В Рига пристига и официална делегация на Украинската народна република, но тя не е допусната до участие в съвещанията. В обявената на 7 октомври протестна нота нейните членове отбелязват, че „с подкрепата на Полша фикцията на съветското правителство за Украйна получава реално измерение“¹⁹).

Постановленията на Съвета за защита на държавата и постъпката на полската делегация в Рига фактически означават потъпкване на договора от 22 април и скъсване на полско-украинския съюз. Лоялният съюзник е оставен сам на себе си, зачертавайки досегашната политика на Юзеф Пилсудски по отношение на

украинския въпрос. Военните действия са прекратени на 18 октомври 1920 г., когато влиза в сила договорът за примирие. Победните полски отряди трябвало да се оттеглят на определената в началото гранична линия. Втора точка от подписания договор задължава двете страни да не подкрепят организации, „имащи за цел въоръжена борба с друга преговаряща страна“. Във връзка с това още на 15 октомври Сеймът изисква от Върховното командване всички неполски военни отряди да напуснат територията на Републиката²⁰⁾.

В полската историография най-често се подчертава, че в общите решения (на Съвета за отбрана на държавата и делегацията в Рига) доминират политически противници на Началника на държавата, начело с Ян Домбски и Станислав Грабски, стремящи се на всяка цена бързо да подпишат мирен договор с болшевиките (Pisuliński, 2004: 267 – 268).

По този начин те отговарят на очакванията на болшевиките, които също са заинтересувани от бързото сключване на мирен договор на полския фронт, за да могат да прехвърлят всички сили за борба с напирания от юг Вранглер. Освен това полското общество вече е изморено от войната и не разбира подалечните концепции на Пилсудски. Както го определя Станислав Цат-Мацкевич: „за августовската битка се благодареше на Бога, а за киевския парад се ругаеше Пилсудски“²¹⁾. В съвременната украинска историография също се появяват мнения, че Пилсудски е искал да доведе войната до победен край, т.е. до освобождаването на украинските земи от окупацията на болшевиките. Но той е нямал влияние върху решенията на полското правителство и върху мирните преговори в Рига (Bojko, Mychajłowa, & Werstiuk, 2012: 127).

Учудващ е фактът, че Началникът на държавата не е направил никакъв решителен протест срещу решенията, взети в Рига. Според мнението на Леон Вашилевски той не е вярвал в трайния мир с болшевиките, очаквайки нова съветска офанзива през пролетта на 1921 г. Оттук идва третирането от негова страна на споразуменията в Рига като временни (Wasilewski, 1935: 223 – 224). Трябва да се отбележи обаче, че сред членовете на полската делегация в Рига е имало хора, свързани с Пилсудски – споменатият вече Леон Вашилевски, а също и Витолд Каменицки и генерал Миечислав Кулински. Те също не се противопоставят достатъчно решително на отстъпките към болшевиките, които правят Домбски и Грабски (Pisuliński, 2004: 279 – 280). Фактичската липса на реакция от страна на Пилсудски по условията на мирния договор, сключен в Рига, показва, че след поражението на киевския поход от пролетта на 1920 г. той се отказва от повторен опит за реализиране на своята украинска концепция. Вероятно вече не е вярвал в успеха на такова начинание.

За да даде възможност на армията на Украинската народна република да продължи борбата, Пилсудски се старее в същото време да постигне споразумение между Петлюра и „белите“. Разговорите минават трудно, тъй като руснаците не искат да признаят украинската държава. На 13 ноември 1920 г.

въпреки всичко е подписано споразумение със създадения във Варшава Руски политически кабинет на Борис Савинков. В същото време на страната на 40-хилядната украинска армия в Подоле се сражават руските отряди на генерал Борис Перемикин, наброяващи около 10 хиляди души. Едва на 15 ноември вече победеният от болшевиките Вранглер се съгласява да признае независимостта на Украйна (Pisuliński, 2004: 284 – 288). За съжаление, вече е прекалено късно. На 21 ноември под напора на болшевиките армията на Петлюра се изтегля зад Збруч. Около 20 хиляди украински офицери и войници са натикани в специални лагери за интернирани (Karpus, 1999: 56 – 57).

В дните 8 – 12 октомври конницата на генерал Юлиуш Румел провежда диверсионен кавалерийски набег на Коростен. В хода на тази акция унищожава две дивизии на неприятеля и взима около 8 хиляди пленници. Румел, виждайки деморализацията на врага, предлага дълбок рейд на Киев, който обаче е отхвърлен от ръководството на Шеста армия (Rómmel, 1934: 188). Фактически болшевишката армия е била вече изцяло смазана, а пътят към Киев е бил отворен. Голяма подкрепа за съюзническите войски е антиболшевишкото партизанско движение в Украйна, наброяващо през есента на 1920 г. около 40 хиляди души. На подстъпите за Крим развиват своята офанзива руските отряди на генерал Вранглер, който възнамерява да форсира Днепър, за да се срещне с поляците и украинците на линията Черкаси – Херсон (Potocki, 1999: 96, 106).

При тези обстоятелства продължаването на войната от няколко седмици дава шанс за притискането на болшевиките до стената и повдигането отново на въпроса за Украйна. Това доста образно коментира Тадеуш Холувко: „Преддохме украинците, които вярно удържаха на братството си в трагичните дни. А само две седмици продължение на войната и войските на Петлюра щяха да са в Киев и Йоффе²²⁾ щеше да се съгласи на мирни преговори с нас и с делегатите на Петлюра, щеше да признае независима Украйна, защото тогава щеше да мисли как да спасява самото съществуване на болшевиките“⁽²³⁾.

За съжаление, полските преговарящи в Рига искат бързо да завършат войната и да разделят украинските и белоруските земи между Полша и болшевишка Русия. Поведението им е остро оценено от украинския публицист Иван Кедрин-Рудницки, който от половинвековна перспектива дава следната характеристика: „В световната история има много случаи, когато съюзник е изоставял съюзника си, сключвал е сепаратистки мирни договори с врага, старал се е за извлечение максимум полза за себе си в нововъзникналата ситуация. Но това става винаги когато са били в губеща позиция. Поделянето на Украйна в Рига между Полша и Русия става след спечелената полско-украинска война срещу Съветска Русия. Затова това е предателство в класическия смисъл на тази дума“ (Kedryn, 1971: 25 – 26).

В прощалното си обръщение към украинските войски от 18 октомври 1920 г. Юзеф Пилсудски пише: „Общата пролята кръв и гробовете на героите са

крайъгълният камък по пътя към взаимното разбиране и успеха на двата народа. Сега, след две години тежки битки с варварския нашественик, се прощавам с прекрасните войски на Украинската народна република и констатирам, че по време на най-тежките моменти в неравната борба те носеха високо своето знаме, на което бе изписан лозунгът „За вашата и нашата свобода“, което е символ на всеки почтен войник“ (Piłsudski, 1933: 177).

Подписаният на 18 март 1921 г. в Рига договор означава *de facto* поражение за федеративната идея на Пилсудски. Голямата военна победа е в голяма степен опропадена политически, тъй като не се основава украинска държава. Маршалът прекрасно си е давал сметка, че Полша е спечелила войната, но е загубила мира и е загубила украинската кауза. В този контекст трябва да се разглеждат и думите му, отправени на 15 май 1921 г. към интернираните украински войници: „Аз ви се извинявам, господа, много се извинявам“ (Potocki, 1999: 130).

Превод от полски: Ина Михайлова

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. Wandycz P. (1965). Nieznane listy Petlury do Piłsudskiego, „Zeszyty Historyczne”, z. 8, s. 182 – 183; Petlura, S. (1979). Statti, listy, dokumenty, Nju-Jork, t. 2, s. 358.
2. Waszkiewicz, Z. (1997). Józef Piłsudski a problem ukraiński, w: Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa, red. Z. Karpus, W. Rezmer, E. Wiszka, Toruń, s. 194.
3. Lewandowski, J. (1982). Kwestia ukraińska w II Rzeczypospolitej, „Aneks”, Londyn, t. 28, s. 103.
4. Sąsiedzi wobec wojny 1920 roku. Wybór dokumentów, oprac. J. Cisek, Londyn 1990, s. 160.
5. Listy Józefa Piłsudskiego, „Niepodległość” 1962, t. VII, s. 95.
6. Sąsiedzi wobec wojny 1920 roku..., s. 163 – 164.
7. Sąsiedzi wobec wojny 1920 roku..., s. 165 – 169.
8. Listy Józefa Piłsudskiego, s. 109.
9. Listy Józefa Piłsudskiego, s. 92.
10. Sąsiedzi wobec wojny 1920 roku..., s. 170 – 171.
11. Listy Józefa Piłsudskiego, s. 108 – 110.
12. Ukraine and Poland in Documents 1918 – 1922, red. T. Hunczak, t. 2, New York-Paris-Sydney-Toronto 1983, s. 64.
13. S. Stempowski, Ukraina (1919 – 1920), „Zeszyty Historyczne” 1972, z. 21, s. 85.
14. Listy Józefa Piłsudskiego, s. 111.

15. Ibidem, s. 115.
16. Ibidem, s. 126, 130.
17. Ibidem, s. 150 – 151.
18. Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich, red. N. Gąsiorowska-Grabowska, t. 3, Warszawa 1964, s. 374.
19. T. Hałycka-Diduch. Dyplomatyczna borot'ba nawkoło problemy ukraińskoho predstavnytwa na myrnyj konferenciji w Ryzi (wereseń 1920 – berezeń 1921 rr.), "Ukraińskiý istorycznyj žurnal" 2001, nr 6, s. 106.
20. W. Pobóg-Malinowski. Najnowsza historia polityczna Polski 1864 – 1945, t. 2, Londyn 1956, s. 372 – 373.
21. S. Cat-Mackiewicz, Historia Polski od 11 XI 1918 r. do 17.IX.1939 r., Londyn 1941, s. 134.
22. Adolf Joffe – przewodniczący bolszewickiej delegacji na rokowania w Rydze.
23. Cyt. za: Boruta, M. (1995). Polacy o i dla niepodległości wschodnich sąsiadów Rzeczypospolitej, Kraków, s. 44 – 45.

REFERENCES/ЛІТЕРАТУРА

- Bojko, O., Mychajłowa, O. & Werstiuk, W. (2012). Ukraińska Narodna Respublika doby Dyrektoriji, w: *Narysy istoriji ukraińskoji rewoluciji 1917 – 1921 rokiw*, t. 2, Kyjiw.
- Bruski, J. (2000). *Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919 – 1924)*. Kraków.
- Cisek, J. (1995). *Kilka uwag o myśli federacyjnej Józefa Piłsudskiego, w: Międzyomorze. Polska i kraje Europy Środkowo-Wschodniej XIX – XX w.* Warszawa.
- Grünberg, K. (1971). *Polskie koncepcje federalistyczne 1864 – 1918*. Warszawa.
- Karpus, Z. (1999). *Wschodni sojusznicy Polski w wojnie 1920 roku. Oddziały wojskowe ukraińskie, rosyjskie, kozackie i białoruskie w Polsce w latach 1919 – 1920*. Toruń.
- Kedryn, I. (1971). *Paraleli w istoriji Ukrainy*. New York.
- Kutrzeba, T. (1937). *Wyprawa kijowska 1920 roku*. Warszawa.
- Legieć, J. (2002). *Armia Ukraińskiej Republiki Ludowej w wojnie polsko-ukraińsko-bolszewickiej w 1920 r.*, Toruń.
- Miedziński, B. (1975). Polityka wschodnia Piłsudskiego, "Zeszyty Historyczne".
- Nowak, A. (1994). *Polityka wschodnia Józefa Piłsudskiego (1918 – 1921). Koncepcja i realizacja*, "Zeszyty Historyczne".
- Olszański, T. (1994). *Historia Ukrainy XX wieku*. Warszawa.
- Piłsudski, J. (1933). *Pisma, mowy, rozkazy*, t. 5, Warszawa.

- Piłsudski, J. (1937). *Pisma zbiorowe*, t. II, Warszawa.
- Pisuliński, J. (2004). *Nie tylko Petlura. Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918 – 1923*. Wrocław.
- Potocki, R. (1999). *Idea restytucji Ukraińskiej Republiki Ludowej (1920 – 1939)*. Lublin.
- Rómmel, J. (1934). *Kawalerja polska w pościgu za Budiennym*. Lwów.
- Szumilo, M. (2015). *Państwo ukraińskie na arenie międzynarodowej (1917 – 1920)*, w: *Suczasi tendenciji miżnarodnych widnosyn: polityka, ekonomika, prawo. Zbirnyk naukowych prac*. Lwiw.
- Udowyczenko, O. (1954). *Ukrajina u wojni za derżawnist'. Istorija, orhanizacija i bojowi syły 1917 – 1921*. Winnipeg.
- Wandycz, P. (1967). *Z zagadnień współpracy polsko-ukraińskiej w latach 1919 – 1920*. "Zeszyty Historyczne".
- Wasilewski, L. (1935). *Józef Piłsudski jakim go znałem*. Warszawa.
- Wrzosek, M. (1988). *Wojsko Polskie i operacje wojenne z lat 1918 – 1921*. Warszawa.
- Wrzosek, M. (1992). *Wojny o granice Polski Odrodzonej 1918 – 1921*. Warszawa.

POLAND AND THE UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC IN 1919 – 1920

Abstract. The common enemy of the reborn Poland and the Ukrainian People's Republic was Bolshevik Russia. On the initiative of the leaders of both countries: Józef Piłsudski and Symon Petlura, an alliance agreement was signed between Poland and the Ukrainian People's Republic on 22 April 1920. Piłsudski treated cooperation with Ukraine as a key element of his broader plan to rebuild Eastern Europe. The result of the concluded alliance was the participation of the Ukrainian army in defense of Poland against the Bolshevik invasion in the summer of 1920. However, the great military victory was largely wasted politically because no Ukrainian state was established. The Treaty of Riga, signed on March 18, 1921, signified de facto defeat of Piłsudski's plans.

✉ **Dr. Mirosław Szumilo**

Institute of National Remembrance
7, Wołoska St.

02-675 Warsaw, Poland

E-mail: miroslaw.szumilo@ipn.gov.pl